Bengt Furåker

Hur länge ska folk jobba?

Denna artikel diskuterar statsminister Fredrik Reinfeldts utspel tidigare i år om att vi i Sverige behöver förvärvsarbeta längre upp i åldrarna. Med en stigande medellivslängd kan en förändring i den riktningen vara motiverad, men vägen framåt är inte självklar och rymmer åtskilliga komplikationer. Artikeln bidrar med både faktauppgifter och synpunkter till den fortsatta debatten.

Bengt Furåker, professor, forskare, Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet
bengt.furaker@socav.gu.se

För en tid sedan gjorde statsminister Fredrik Reinfeldt ett utspel om att de yrkesverksamma i Sverige i framtiden förmodligen behöver senarelägga sin pensionering, kanske till 75 års ålder. Utspelet var ur politisk-taktisk synvinkel inte det lyckosammaste – det utlöste ramaskrin på många håll – men den underliggande problematiken är viktig att diskutera. Väl att märka innehöll Reinfeldts resonemang inga konkreta förslag utan gav bara en vision av vad som bör hända om medellivslängden i Sverige fortsätter att stiga. Problematiken rymmer en lång rad delfrågor som måste analyseras noggrant.

Låt mig börja med att redovisa några fakta. Medellivslängden i Sverige var 2010 cirka 83,5 år för kvinnor och 79,5 år för män (SCB 2011, s 11). Under en tioårsperiod hade den då stigit med drygt 2 år för män och 1,5 år för kvinnor. Sannolikt kommer medellivslängden att fortsätta att öka, men det är oklart hur snabbt detta kan ske. Ett annat centralt mått är den genomsnittliga åldern för utträde (eller den förväntade utträdesåldern) ur yrkeslivet (Pensionsmyndigheten 2011, s 16–17). Den låg 2010 på ungefär 63 år – ett halvår högre för män och ett halvår lägre för kvinnor – och är i stigande, även om förändringarna här är mindre. Sysselsättningsgraden för ålderskategorin 65–74 år har under senare år varit omkring 11–12 procent. Talen är något högre än på 1990-talet, men det är mycket långt kvar till de nivåer vi finner för andra ålderskategorier; genomsnittet för alla i åldern 16–64 år är omkring 75 procent.

En grundtanke i Reinfeldts resonemang är att levnadstandarden i Sverige är beroende av den samlade arbetsinsats som de yrkesverksamma utför i förhållande till hur många som behöver försörjas. De som ska försörjas är ju alla in-

divider – unga, gamla och alla däremellan – och det avgörande blir då balansen mellan befolkningen som helhet och de förvärvsarbetandes ansträngningar. Om andelen äldre växer får det naturligtvis konsekvenser för denna balans. Utvecklingen kan beskrivas på flera olika sätt. Ett sätt är att beräkna andelen sysselsatta i befolkningen som helhet – det är ju de förvärvsarbetande som genererar merparten av vår levnadsstandard.

I *diagram 1* redovisas således de sysselsatta – som alla hör hemma inom ålderskategorin 15/16–74 år – i procent av den totala folkmängden (inkluderande alla åldrar). Uppgifterna bygger på Statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökningar 1976–2011 och på dess befolkningsstatistik. Det har under perioden skett en del förändringar i arbetskraftsundersökningarna så uppgifterna är inte helt jämförbara mellan alla år, men de utgör ändå en hygglig approximation över utvecklingen.

Diagram 1. *Sysselsatta i procent av hela befolkningen 1976–2011*

Sedan 1976 har andelen sysselsatta av den totala befolkningen rört sig mellan som högst knappt 53 och som lägst knappt 45 procent. Variationen över tid sammanhänger uppenbarligen med konjunktursvängningarna. Vi finner stigande tal under senare delen av 1980-talet fram till 1990-talets början och en dramatisk minskning under nittiotalskrisen. Därefter sker så småningom en återhämtning och under 2000-talet förekommer vissa mindre upp- och nedgångar. Väl att märka har finanskrisen 2008 och framåt inte avsatt särskilt stora hack i kurvan.

Ett än viktigare mått är antalet arbetade timmar per individ i hela befolkningen. *Diagram 2* visar sådana uppgifter för perioden 1976–2011. Här redovisas antalet veckoarbetstimmar (utförda av personer i åldern 15/16–74 år) utslaget på samtliga individer i befolkningen. Talen pendlar under perioden mellan som

högst knappt 17 och som lägst 14. Även om skalan är en helt annan än i *diagram 1*, ser vi att kurvan följer ett liknande mönster: stigande tal under senare delen av 1980-talet fram till nedgången under nittiotalskrisen och en därpå följande återhämtning med en något hackig utveckling under 2000-talet.

Diagram 2. *Av sysselsatta faktiskt arbetade timmar per vecka fördelade per individ i hela befolkningen*

Den bild som framträder i diagrammen ger inte anledning till någon större omedelbar oro för försörjningsbalansen. Det finns ingen tydlig trend utanför konjunktursvängningarna. Vad som ska hända med pensioneringen om medellivslängden fortsätter att stiga måste emellertid ses i ett mer långsiktigt perspektiv. Och om större förändringar sker inom ett par, tre decennier bör vi redan nu förbereda oss på detta och diskutera tänkbara implikationer.

Förutom medellivslängden bör vi också beakta andra demografiska komponenter såsom födelsetal och in- och utvandring (Kadefors 2012). Födelsetalen i Sverige är jämförelsevis höga och nettoinvandringen till vårt land är betydande. Det är dock ingen självklarhet att dessa mönster kommer att bestå i framtiden; som så mycket annat kan de förändras. Framför allt vi kan inte utgå från att vår levnadsstandard ska säkras genom att människor från fattigare länder kommer hit och hjälper till.

En annan aspekt att ta in i diskussionen är arbetslösheten, inte minst ungdomsarbetslösheten. Här finns ett outnyttjat arbetskraftsutbud som borde kunna tas till vara på ett annat sätt. Det är ett av regeringens värsta misslyckanden att man inte fått bukt med arbetslösheten i olika kategorier. Jag tror inte att vi behöver vara rädda för att äldre som jobbar längre i någon högre grad hindrar

ungdomar från att få arbete; undanträngningseffekten är sannolikt rätt blygsam.

Hur många människor som finns att tillgå för att frambringa varor och tjänster och huruvida de arbetar mer eller mindre är förstås väsentligt för produktionsresultatet, men frågan är också hur effektivt arbetet utförs. Av *diagram 2* framgår att antalet veckoarbetstimmar per individ i hela befolkningen har legat på ungefär samma nivå under 2000-talet som under andra halvan av 1970-talet, men vi vet ju alla att levnadsstandarden har ökat avsevärt – beroende just på en högre produktivitet. Samma mängd arbetstimmar kan alltså ge helt olika utdelning. Vi ska inte ta för givet att den produktivitetsutveckling som har ägt rum under de senaste decennierna kommer att vara oförändrad, och diskussionen om framtidens försörjningsbalans kan inte föras utan hänsyn till vad som kan förväntas i det avseendet.

Parentetiskt bör här sägas att vi inte bara ska uppmärksamma hur effektivt människor arbetar utan också vad de gör. Exempelvis är det viktigt hur stora resurser som går till vård, skola och omsorg respektive till privat konsumtion; politiska prioriteringar i dessa frågor ger levnadsstandarden olika innehåll. Ytterligare en sida av saken är att levnadsstandarden även påverkas av arbete som utförs utanför yrkeslivet – på fritiden, i hemmen, i vad som brukar kallas den informella sektorn. Det är svårt att uppskatta vad det arbetet är värt, men dess bidrag till folkhushållet är utan tvekan betydelsefullt.

Till bilden hör vidare att alla inte orkar fortsätta att arbeta längre än vad de faktiskt gör. Möjligheterna att förvärvsarbeta högre upp i åldrarna är i stor utsträckning klassberoende. Åtskilliga individer med slitsamma jobb har svårt att hålla ut fram till dess att de fyller 61 och som tidigast kan få ut pension. Att människor därför kan uppleva Reinfeldts utspel som ett hån är inte förvånande. Studier visar att det framför allt är inom traditionella arbetaryrken som man tenderar att avsluta sitt yrkesliv tidigt (Kadefors 2012, s 15–18). För att de som har tunga och påfrestande jobb ska kunna hålla på längre fordras väsentliga förbättringar i arbetsmiljön och arbetsvillkoren. På den punkten finns det i dag knappast några betydande förändringar i sikte. Både bland män och kvinnor tycks arbetstakt och arbetstider vara väsentliga faktorer bakom tidigt utträde ur yrkeslivet (Kadefors 2012, s 17). För att förändra detta behövs en större flexibilitet på arbetsplatserna så att man kan arbeta lugnare och/eller kortare tid när man blir äldre.

Nu tänker sig Reinfeldt att människor ska kunna byta yrke även sent i sin karriär. Detta ter sig närmast en smula utopistiskt och om det ska bli vanligare fordras avsevärt större satsningar på vuxenutbildning än vad fallet är i dag. Dessutom förefaller arbetsgivarnas intresse för den äldre arbetskraften vara rätt begränsat. Många anställer inte gärna äldre individer när det finns yngre att välja i stället. En studie från Riksförsäkringsverket visar att sju av tio arbetsgivare sällan eller aldrig nyanställer personer som är 50 år eller mer (Eklund 2002, s 323–24).

De äldre tycks ha särskilt svårt att få jobb inom den privata sektorn, där det för övrigt rätt ofta förekommer att kvalificerade medarbetare erbjuds hyggliga avgångsvederlag för att sluta i förtid. För att någon som är låt oss säga 55 år gammal ska skaffa sig en ny utbildning i syfte att söka annat jobb krävs det nog att vederbörande känner sig någorlunda säker på att det sedan faktiskt finns goda chanser att komma i fråga på arbetsmarknaden.

Det talas nu mycket om individuella lösningar beträffande tiden för pensionering. Visst måste hänsyn tas till i vad mån människor kan och vill vara kvar i arbetslivet, men vi får inte glömma problemet med vad som händer med pensionen när man lämnar sitt jobb tidigt. Med den tänkta utvecklingen är det nödvändigt att föra upp den fördelningspolitiska frågan på dagordningen. Det är helt oacceptabelt med en situation där de som har bra jobb och goda inkomster kan fortsätta att arbeta och därmed också få bättre pension samtidigt som andra med slitsamma jobb och låga inkomster måste gå tidigt med en väsentligt lägre pension. I ett samhälle med växande sociala och ekonomiska klyftor ska man inte göra ont värre.

Reinfeldts utspel har skakat liv i en angelägen debatt och det var kanske också dess främsta syfte. Många invändningar kan resas mot en senareläggning av medborgarnas pensionering, men med en stigande medellivslängd är det ändå rimligt att människor yrkesarbetar längre upp i åldrarna. Om det ska ske någon större förändring i de äldres yrkesaktivitet är det emellertid många problem som behöver lösas – även en del som inte berörts här såsom anpassningar i socialförsäkringssystemen.

Referenser

Eklund M (2002): ”Arbetsgivares attityder till äldre yrkesverksamma”. Bilaga till SOU 2002:5: *En handlingsplan för ökad hälsa i arbetslivet*. Stockholm: Socialdepartementet.

Kadefors R (2012): *Jobba till 75? Om ålder, arbete och pensionering*. Tankeverksamheten inom Arbetarrörelsen i Göteborg (www.tankeverksamheten.se).

Pensionsmyndigheten (2011): *Pensionsåldern*. Statistik & Utvärdering 2011-01-11.

SCB (2011): *Livslängden i Sverige 2001–2010. Livslängdstabeller för riket och länen*. Demografiska rapporter 2011:2. Stockholm: Statistiska centralbyrån.